

STUDIE Z OBLASTI INDOEVROPSKÉ MORFOLOGIE

Jedním z charakteristických rysů vývoje indoevropské srovnávací jazykovědy v pomladogramatickém (současném) období je zvýšená pozornost věnovaná tzv. glotogonickým otázkám. Také autor se již řadu let zabývá problematikou vzniku ide. flexe; v knize *Studien zur ie. Morphologie* se pokouší o syntetizující pohled na široký okruh otázek náležejících do této oblasti, o syntezu názorů a hypotez, zčásti již dříve publikovaných ve formě článků (hlavně v SFFBU). — Při rekonstrukci prehistorických vývojových stádií indoevropských jazyků doporučuje autor rozlišovat tři fáze („stupňovitá rekonstrukce“): V první fázi rekonstruovat prajazyky jednotlivých ide. větví (indoíránštinu, pragermánštinu atd.); v druhé fázi by neměl být rekonstruován společný ide. prajazyk, spíše je třeba rekonstruovat vývojové předstupně dílčích prajazyků („indoevropské dialekty“: předindoíránštinu, předgermánštinu atd.); třetí fázi představují glotogonické úvahy — rekonstrukce tzv. protoindoevropských forem. Přitom se zákonitě zužuje rozsah rekonstruovaného jazykového materiálu: zatímco v první fázi rekonstruujeme jak centrální, tak i periferní složky jazykového systému, omezuje se rekonstrukce v třetí fázi na pouhé centrum (tj. hlavně morfologický subsystém.) — Hlavním úkolem „Studii“ má být objasnění počátků gramatických kategorií osoby, čísla a času v ide. jazycích (a zčásti i jejich pozdějšího vývoje). Na základě důkladné strukturní analýzy příslušných gramatických forem hodlá autor dojít k rekonstrukci inventáře protoindoevropských morfémů (zájmených kořenů, determinativů), které sehrály svou úlohu při vzniku zmíněných kategorií. Zároveň chce osvětlit cestu, jež vedla k historicky doloženým funkcím jednotlivých morfémů — vlastní podstatu procesu zvaného „adaptace“ (klasická adaptační teorie pouze konstatovala, že konkrétní funkce morfému nemá nic společného s jeho původním významem, nesnažila se však vysvětlit, odkud tato funkce vzešla!).

I

Nutným předpokladem morfologické analýzy je osvětlení některých základních otázek indoevropské fonologie. Jde tu z větší části jen o zaujetí stanoviska k jednotlivým teoriím, nikoli o vlastní řešení, opřené o důkladný rozbor materiálu. Protoindoevropský (= pie.) hláskový stav nelze rekonstruovat jako fonologický systém, lze pouze sestavit jakýsi inventář pie. fonémů — vlastně grafémů použitých ke znázornění fonemických podob pie. morfémů. Jako grafémy byla zvolena velká písmena latinské abecedy, aby tak byly rozlišeny protoindoevropské (3. fáze) a „indoevropské“ (2. fáze) podoby morfémů.

11 Protoindoevropský konsonantismus:

<i>P</i>	<i>T</i>	<i>K'</i>	<i>K</i>	<i>K^w</i>	<i>R</i>	<i>L</i>	<i>Y</i>	<i>W</i>
<i>B</i>	<i>D</i>	<i>G'</i>	<i>G</i>	<i>G^w</i>				
<i>M₂</i>	<i>S</i>	<i>H'</i>	<i>H</i>	<i>H^w</i>				
<i>M₁</i>	<i>N</i>							

Nejde tu, jak již bylo zdůrazněno, o systém: skutečný pie. subsystém konsonantů se možná nekryl s tímto inventářem grafémů. Např. pod grafickým označením *D*, *G* (apod.) se mohou skrývat dva různé fonémy (*d* — *dh*, *g* — *gh*). Pokud ovšem takový rozdíl existoval již v protoindoevropském

období, byl v oblasti afixů a zájmných kořenů zřejmě irrelevantní. To umožňuje užívat při grafickém zpodobnění těchto morfémů jednotných symbolů *D*, *G* (§ 111). — Na druhé straně není jisto, zda všechny rozdíly mezi konsonanty uvedenými v přehledu, byly v pie. období relevantní: to se týká především rozdílu *K' : K*, *G' : G* a *H' : H* (§ 112). — Poměrně častý výskyt alternace *m ~ w* nabádá k rekonstrukci třetího nazálního fonému (*M*₁ > *m*, *M*₂ > *m ~ w*) (§ 114).

12 Tzv. laryngální teorii můžeme dnes již pokládat za integrální součást indoevropského hláskosloví. Rekonstrukce laryngál se opírá jednak o fonetické jevy (zachování laryngály jako distinktivní vlastnosti sousedního segmentu, příp. jako samostatného segmentu), jednak o morfologické úvahy (existenci jistých modelů protoindoevropských morfologických jednotek). Nej-přijatelnější je rekonstrukce tří laryngál, představujících protějšky k trojici velárních souhlásek. Laryngála *H^w* se často rozpadá ve své fonetické komponenty (střídnice *u*, *w*), někdy však naopak druhotně vzniká syntezou těchto složek (§ 123).

13 Co se týče protoindoevropského vokalizmu, bude patrně třeba odmítnout krajní názory — tzv. monovokalikou teorii. Pro pie. období lze počítat nejméně se třemi fonematickými vokály: *A — I — U*. Užívání jednotného symbolu *A* nevylučuje možnost existence *e* a *o* již v pie. období; zdůrazňuje se jím pouze irrelevance příslušných fonologických rozdílů v oblasti afixů a pronominálních kořenů. — Dlouhé samohlásky patrně vznikly druhotně: „náhradním prodloužením“ (sem patří i působení laryngál), analogickými procesy (v duchu učení J. Kuryłowicze) apod.

14 Za málo pravděpodobné pokládáme i teorie počítající s naprostou uniformitou indoevropských kořenů (E. Ben veniste apod.). Trváme pouze na platnosti dvou základních tezí: každý pie. kořen začínal souhláskou a končil samohláskou. Obdobný model zřejmě platil i pro zájmné kořeny (deiktické částice), totiž sled *CV*. Jako *V* přichází v úvahu nejen *A*, *I*, *U*, ale i diftongy *AI*, *AU*. Třetí důležitou kategorií protoindoevropských morfémů (vedle „normálních“ a pronominálních kořenů) tvořily tzv. determinativy — zpravidla jednoduché konsonantické elementy (*C*) bez přesně definovatelné gramatické funkce (srovn. např. úlohu koncového *s* a *m* v indoíránském systému osobních přípon!).

15 Vznik většiny vokalických alternací („ablautu“) souvisí s působením dynamického přízvuku. V nepřívzvučné slabice nemuselo ovšem vždy dojít k úplně ztrátě vokálu, často docházelo k pouhému jeho oslabení. Vokál vzniknuvší touto částečnou redukcí (°) neměl povahu fonému; teorii o dvojm. ide. šva (°, ə apod.) je třeba rozhodně odmítnout. Stejně tak je třeba zahrnout domněnky o vzniku délek působením přízvuku.

II

Kategorie osoby je ve své podstatě dána třemi privativními protiklady: 1° *subjektivní* („já“); *nesubjektivní* („nejá“), 2° *konkrétní* : *nekonkrétní* (abstraktní), 3° *individuální* : *neindividuální*. Kombinace těchto tří protikladů skýtá celkem sedm (resp. osm) možností:

	a	b	c	d	e	f	g
subjektivní	+	+	+	+	—	—	—
konkrétní	+	—	+	—	+	+	—
individuální	+	+	—	—	+	—	0

V plném rozsahu se ovšem toto panchronické schema realizuje jen výjimečně (v některých polynéských jazycích). Zpravidla vykonává funkce *a* a *b* jediná forma (1. sg.); rovněž *c* a *d* je formálně rozlišeno jen v menších jazycích (1. pl. exkluzivní a inkluzivní). — Všechny tři protiklady se nezřídka odrážejí ve struktuře zájmných tvarů a afixů (identita nebo podobnost tvarů 2. a 3. osoby, rozdílné základy tvarů singulárních a plurálních atp.). — Z genetického hlediska je zřejmě primární protiklad subjektivity (rozdlišování „já“ a „nejá“), druhé dva protiklady vykryštalizovaly teprve druhotně.

21 Indoevropský systém osobních zájmen je charakterizován řadou zvláštností: rozsáhlým supletivismem, zvláštní deklinací (odlišnou od deklinace jmen) a existencí univerzálního reflexiva.

22 Velmi nápadně vystupují první dvě zvláštnosti u zájmena 1. os. sg. Nominativní forma je složena ze dvou zájmenných kořenů: $H'A + GA$. Ostatní formy vesměs obsahují zájmenný kořen M_2A , resp. jeho varianty (M_2AI , M_2U). Ve většině případů je tento kořen zřejmě spojen s jedním (příp. s oběma) ze shora uvedených kořenů: $H'A + M_2A$ (ř. *emē* ap.), $M_2A + H'A$ (lat. *mē* ap.), [$H'A$] + $M_2A + GA$ (got. *mik* ap.).

23 Ještě pestřejší obraz skýtá zájmeno 1. os. pl. Tato pestrost je patrně svědectvím toho, že v protoindoevropském období byly rozlišovány exkluzivní a inkluzivní tvary 1. osoby plur. Tvary obsahující kořen M_2A , M_2AI (sti. *vayam*, lit. *mīs* atd.) byly exkluzivní (tentýž kořen nacházíme v 1. os. sg.), tvary obsahující kořen NA byly inkluzivní (§ 232). — Toto NA se vždy kombinuje se zájmennými kořeny sloužícími jinak k označení 2. a 3. osoby: $NA + SA >$ sti. *nah*, sthn. *uns* ap., $NA + SM_1A >$ sti. *asma-*, ř. *ámme* ap.

24 Tvary zájmena 2. sg. vesměs obsahují kořen TA , příp. jeho varianty (TU , TAI). Zpravidla je tento kořen kombinován s dalšími elementy (WA , GA): $TU-WA >$ lat. *tū* atd. — Ždánlivě nesložené tvary patrně vznikly analogií podle tvarů 1. sg. (po zániku laryngál): [H']még[e] : mē [$< meH'$] = teg[e] : tē (§ 2441).

25 Tvary zájmena 2. pl. připomínají svou strukturou jednak zájmeno 1. pl., jednak zájmeno 2. sg. Obsahují zájmenné kořeny YU (což je patrně varianta známého zájmenného kořene YA , tvořícího anaforické zájmeno), WA , SA , SM_1A . Vedle složených forem ($YU + WA > *yū$, $WA + SA > *wos$ ap.) je třeba počítat též s pouhým kořenem SM_1A ve funkci zájmena 2. pl.: het. *šumēš*, *šme*, av. *zšma-*, ř. *spḥō* (duál !).

26 Jako zájmeno 3. osoby fungují v ide. jazycích zejména kořeny YA , SA a SM_1A (het. *šma-*, ř. *spḥets*). Univerzální reflexivum vzniklo kontaminací zájmena SA s tvary nepřicominálního kořene **sew(e)-*, sloužícího jako výraz příslušnosti k patriarchální velkorodině (Specht, Sze eményi).

27 Osobní přípony slovesa v indoevropských jazycích spojují v sobě několik gramatických funkcí: vedle kategorie osoby označují též diatezi, čas apod. Tento stav je z větší části důsledkem hláskového vývoje — fúze elementů označujících různé kategorie. Analýza přípon nám nezbytně dovoluje vydělit komplex označující gramatickou osobu — tzv. personální exponent. Všem těmto exponentům lze přisoudit původní (pie.) strukturu CV a lze je ztotožnit s kořeny obsaženými v tvarech ide. osobních zájmen (§§ 271—2713). — Osobní přípony 1. osob sg., pl. a du. obsahují element M_2A , některé přípony 1. sg. element HA (patrně totožný s $H'A$ v lat. *egō*, ř. *éme* atp. — rozdíl H' : H nejspíše nebyl u pie. zájmenných kořenů relevantní !) (§§ 272—27321). — Přípony 2. osob obsahují elementy SA , TA (Th pokládáme za fonetickou variantu fonému T), zřejmě totožné se zájmennými kořeny 2. a 3. osoby. Totéž TA je obsaženo také v příponách 3. sg. a du. Vedle toho existují jak v 3., tak i 2. osobě přípony, které zřejmě neobsahují žádný personální exponent (lit. *-i*, st. *-a*, ř. *-ei*, het. *-i* ap.).

28 V distribuci dosud zjištěných pie. zájmenných kořenů se nejzřetelněji odráží protiklad *subj.* : *nesubj.*, nejméně protiklad *konkr.* : *abstr.* — Zájmennému kořenu M_2A , obsaženému pouze v tvarech subjektivních osob, můžeme přisoudit — opírajíce se též o funkci částic jako lat. *re*, het. *-ma* ap. — původní význam disjunktivní (eliminativní, adverbativní — § 281). — Zájmenný kořen $H'A$ ($\sim HA$) je snad příbuzný s kořenem $K'A$ ($K'I$), obsaženým v demonstrativních ukazujících na blízký předmět (het. *kaš*, lit. *šte* ap.). — Kořen NA je obsažen v mnoha zájmenných tvarech a částicích. Doporučuje se rozlišovat několikrát NA ; to, jež je obsaženo v inkluzivních tvarech 1. pl., je nejspíše totožné s NA spolu s' (srov. sti. instrumentály *tena* ap., ř. *a-* v *agelrō* atp.) (§ 2832). — Rovněž zájmenné kořeny sloužící k označení nesubjektivních osob (SA , TA , WA , YU , SM_1A) jsou doloženy též jako demonstrativa a částice různého druhu. — Zvláštní pozornosti si zaslouží kořen GA (rozdíl G : G' je možno pokládat za irrelevantní), vyskytující se pouze jako složka individuálních (= singulárních) tvarů. Tuto funkci lze odvodit z deiktické síly elementu GA (silně zdůrazňující element — srovn. např. lat. *hic* !).

29 Na základě těchto pozorování můžeme rekonstruovat nejstarší fáze vývoje indoevropských personálií: V nejstarší době byla zřejmě rozlišována jen osoba subjektivní („já“) a nesubjektivní („nejá“). K označení subjektivní osoby byly rezervovány zájmenné kořeny $H'A$, NA a M_2A . Sémantické rozdíly mezi těmito subjektivními prazájmeny, tvořícími jakési buněčné jádro protoindoevropského systému zájmenných forem (deiktických částic), byly patrně východiskem další

diferenciace a vzniku dalších opozic: Rozdíl mezi *H'A* a *NA* byl zárodkem opozice *individ.* : *neindivid.* Vznik této opozice představuje druhou fázi ve vývoji kategorie osoby. Ještě před jejím započítím došlo k aglutinaci zájmenných kořenů k tvarům protoindoevropského slovesa (= vznik osobních přípon), jak tom výmluvně svědčí rozdílné podoby zájmen a osobních přípon 1. pl. a 2. osob všech čísel. — Formálním výrazem opozice *individ.* : *neindivid.* se stalo především vytváření složených forem (se silně deiktickým *GA*, ale i jiných) označujících individuální (= příznakové) formy. — Opozice *konkr.* : *nekonkr.* se vytvořila teprve ve třetí fázi vývoje kategorie osoby; jejím východiskem byl patrně rozdíl mezi subjektivními tvary *M₂A* na jedné straně a *H'A*, *NA* na straně druhé. V rámci tohoto procesu byla provedena definitivní distribuce nesubjektivních zájmenných tvarů a došlo k vytváření složených forem i u neindividuálních zájmen (2. pl., 1. pl. inkl.). — O dalším vývoji ide. osobních zájmen jedná kapitola V.

III

Prostředky k označení kvantity (počtu) existují ve všech jazycích bez výjimky, pouze v některých z nich však můžeme mluvit o numeru jako o gramatické kategorii.

31 V mnoha neindoevropských jazycích je substantivum samo o sobě (bez afixů, částic apod.) neurčeno co do numeru (označuje něco prostě jako druh, blíže neurčené množství apod.); singulární nebo plurální význam nabývá teprve spojením se sufixy, číslovkami, ukazovacími zájmeny atp. Vývoj kategorie numeru probíhal nejspíše tak, že od základní (holé) formy jména, indiferentní co do numeru, byly vytvářeny formy označující jednotlivost („singulativ“) nebo mnohost („kolektivum“), ty pak byly ve větší nebo menší míře gramatikalizovány. Vedle toho vznikla někde ještě zvláštní forma označující podvojnost (párovost): duál. Nežřídka se tato forma tvoří prostou aglutinací číslovky „2“ ke jmennému nebo zájmennému základu (§ 313). — Počátky numeru je třeba hledat u zájmen, odtud se jeho rozlišování rozšířilo ke jménům označujícím živé bytosti, později pak i k neživotným (řada neindoevropských jazyků rozlišuje numerus pouze u životných !). — Plurální formy slovesa (tj. 3. os. pl.) nežřídka vykazují stejný sufix jako plurální formy jmen.

32 Pro ide. jazyky je charakteristické těsné sepejetí kategorie čísla s kategorií pádu: obě kategorie jsou ve jmenné flexi důsledně označovány jediným sufixem. Nominativ pl. a ostatní plurální pády představují tudíž formy z morfologického hlediska rovnocenné (genitiv pl. atd. není odvozen od nominativu pl., jako je tomu např. v turečtině). Lze dokonce soudit, že forma nominativu pl. je mladšího data než ostatní plurální pády; vcelku jednotný způsob tvoření těchto pádů nápadně kontrastuje s nejednotným tvorběním nominativu (§ 3211). — Naproti tomu tvoření nominativu sg. skýtá vcelku jednotný obraz: Jako nominativ (= akuzativ) sg. jmen neživotného rodu sloužila holá (bezsuffixová) forma jména, kdežto nominativ sg. životných jmen byl tvořen přidáním elementu *-s*. Nominativy sg. *r*-, *n*- a *s*-kmenů jsou jen zdánlivě asigmatické: dlouhá samohláska těchto tvarů není produktem funkčního prodloužení (J. Kuryłowicz), ale vznikla spíše náhradním prodloužením (*-ōn* < *-on-s*; O. Szemerényi). Chybení *s* v nominativu sg. *ā*- a *i*-kmenů lze snadno vysvětlit zvláštní povahou těchto tvarů (§ 32121).

33 Na základě těchto (a jiných) pozorování lze dojít ke třem důležitým závěrům: 1° Vznik kategorie numeru nepředcházal prvním počátkům kategorie pádu, spíše tomu bylo naopak. 2° Forma nominativu pl. je mladšího původu než nominativ sg. a také než ostatní plurální pády. 3° Z duálních tvarů je zdaleka nejstarší forma nominativu (akuzativu). — Počátek kategorie numeru v ide. jazycích je třeba hledat u jmen životného rodu: Od základní formy jména, indiferentní co do numeru, tu byla vytvořena singulativní forma přidáním determinativu *s*. Proti této příznakové formě stála bezpříznaková forma, sloužící druhy k označení mnohosti (zachovaná až do historické doby jako první člen složenin). U neživotných jmen se nerozlišování numeru zčásti uchovalo až do historické doby. — Ke vzniku zvláštní formy pro nominativ pl. došlo mnohem později, a to přidáním elementu *AS* (ř. *-es* atd.). Tento element je patrně totožný se sufixem ide. *s*-kmenů (sti. *manas*- apod.) a se sufixem tzv. primárních komparativů (sti. *yajiyas*- apod.). V obou těchto případech představuje *AS* vlastně nadbytečný element, jak o tom svědčí jednak ablautové poměry, jednak ta okolnost, že stejnou funkci plní i kratší útvary (bez *AS*: kořenová jména, adjektiva tvořená sufixem *in*). Zatímco se tyto kratší útvary ve staroindičtě vyskytují zvláště často jako součást (druhý člen) složenin, je tato funkce delším útvarům v podstatě cizí. To umožňuje spatřovat v *AS* sémanticky nadbytečný element, jehož funkcí bylo dodat samostatné (nekomponované) formě náležitý „hláskový objem“. Vzhledem ke shodným ablautovým poměrům můžeme totéž konstatovat i o příponě nominativu pl.: původně bezpříznaková nesingulativní

forma (zachovaná ve složeninách) byla dodatečně rozšířena o *AS*, aby nabyla větší objem a aby tím privativní morfologický protiklad *sg. : nonsg.* byl změněn v ekvipolentní protiklad *sg. : pl.* (§ 3323). — Nezávisle na tomto vývoji vznikaly i v ide. jazycích různé kolektivní formy, z nichž některé byly pak gramatikalizovány. Jde tu nejen o známý případ nominativu pl. neuter (na *-aH*), ale i o některé plurální formy životných jmen: V tocharštině a luvjištině byla gramatikalizována kolektiva tvořená pomocí elementu *nt*, v arménštině a v keltských jazycích kolektiva tvořená *r*-ovými sufisy (§§ 3331–2). — Oba dva elementy (*nt*, *r*) se paralelně vyskytují i ve slovesné flexi: můžeme soudit, že indoevropské formy 3. os. pl. jsou tvořeny stejným způsobem jako odpovídající formy mnohých neindoevropských jazyků, tj. prostě pomocí plurálních (kolektivních) sufisů, užívaných i ve jmenné flexi (§ 3333).

34 Z indoevropských koncovek nominativu duálu lze nejspíše analyzovat koncovku *o*-kmenů, vyskytující se ve shodné podobě v řadě staroindoevropských jazyků. Běžně rekonstruované *-ō(u)* můžeme nejspíše interpretovat jako spojení tematického vokálu s elementem *H^w* (*H^wA*). Totéž *H^w* je obsaženo i v duálních koncůvkách *i*- a *u*-kmenů (sti. *-i* < *i* + *H^w* apod.). Naproti tomu duální koncovka *ā*-kmenů (**ai*, *oi*?) vznikla patrně analogií podle tvarů číslovky ,2'. Analogické působení tu bylo vzájemné: zatímco nom. du. *ā*-kmenů převzal koncovku ženské formy číslovky (**dwa*i nebo pod.), převzal mužský tvar číslovky (**dwo*u ap.) zakončení nominativu du. *o*-kmenů (starší forma *dwo*š je ještě zachována v řečtině) (§ 344). — Analogického původu je pravděpodobně i řecká duální přípona *-e*. — Formy nominativu du. neuter (**-i*) představují od původu gramatikalizovaná kolektiva (souvislost s *i* tvořícím feminina !).

35 Element *H^wA* je obsažen i v duálních formách osobních zájmen: sti. *nāu*, ř. *nō* atd. < *NĀ* + *H^wA*. Totéž spojení protoindoevropských elementů, ale s přízvukem na druhé složce, dalo vznik sti. *āvām* a germ. *unk-* (got. *ugkis* ap.): *NA-H^wA* > *nH^we* > indoír. *āva-*, pragerm. *unke-* (ztvrdnutí laryngály v *k* — § 353). — V několika duálních formách 1. os. je obsažen pronominální kořen *M₂A*: sti. *vām*, got. *wit*, stsl. *vě* ap. — Rovněž formy 2. os. du. obsahují většinou element *H^wA*: *WĀ-H^wA* > sti. *vām*, stsl. *va*; *YU-H^wA* > sti. *ywam* (atd.), got. *igqis* (s analogickým *n* podle 1. osoby) (§ 355). — Konfrontace výsledků této analýzy ide. duálních forem s typologickými pozorováními (31) vede k závěru, že elementu *H^wA* přísluše význam ,dva' resp. ,pár'.

36 Lze očekávat, že tento element *H^wA* bude obsažen i v některých ide. výrazech pro sudá čísla. — Číslovku ,2' je možno rozložit na dva komponenty: *DA* + *H^wA* (> *dwo*, *dwo*o). Význam ,2' tkví v druhé části, kdežto první část má zřejmě jiný význam (§ 361). — Proto neobstojí ani běžný výklad číslovky ,10': *de-k'əm(t)* = ,dvě ruce'. Ide jazyky nevykazují jinak žádné stopy kvinární soustavy počítání, tudíž nelze ani číslovku ,10' vykládat tímto způsobem; mluví proti němu ostatně i důvody fonetické. K označení počtu ,10' stačilo původně pouhé *k'om(t)* (obsažené také v číslovkách 20, 30 atd.), jež patrně znamenalo ,souhrn (prstů)'. Předpona *de-* měla nejspíše funkci singularizační (podobně jako *he-* v ř. *hekatón*) (§§ 362–3625). — Morfém *H^wA* vězí i v ide. slově pro ,4': *k^wetwot(e)s* < *k^wet(e)-H^wo-r*. Prvá část rovněž znamenala ,pár' (srovn. *četa* ap.) (§§ 363 až 3634). — Ide. číslovka ,8' je odedávna pokládána za duální tvar. Morfém *H^wA* je tu však obsažen nejen v koncovce, ale také v první slabice: *ok'tō(w)* < *H^wo-k'te-H^w*. Střední část je totožná s kořenem *k^wet* obsaženým v číslovce ,4' (§§ 364–3644). — Podobným způsobem můžeme konečně analyzovat — i když s menší dávkou pravděpodobnosti — také číslovku ,6': *s-H^we-k's*. Začáteční element je patrně tzv. *s-mobile*, kořen *k'(e)s* by mohl znamenat ,3' (§§ 365–3655). — Některé formy číslovky zjevně obsahují variantu duálního morfému *H^wI*: av. *visaiti*, ř. *eikosi* atp. < **H^wi-k'(o)mt-i*, sti. *đvi-*, lat. *bi-* atp. < *DA-H^wI*. Totéž *H^wI* je obsaženo i v některých zájmených formách: ř. *nōim* ap. (§§ 366–3665). — Z této analýzy ide. sudých číslovek (2, 4, 6, 8) vyplývá závěr, že indoevropská decimální soustava počítání se vyvinula z primitivního systému párového (binárního), jaký dodnes vykazují jazyky některých kmenů stojících na velmi nízkém stupni vývoje civilizace.

IV

Při zkoumání indoevropské jmenné flexe je podle autorova názoru třeba vycházet zejména z prací H. Hirta, F. Speckta a W. P. Lehmana, jakož i z teoretických úvah L. Hjelmsova a J. Kuryłowicze.

41 Gramatická kategorie pádu zahrnuje gramémy (morfémy), jež označují vztahy jmenného větňého členu k jiným větňým členům. Tyto syntaktické vztahy jsou jednak těsné (vztahy mezi predikátem a jeho doplněními, vztah mezi dvěma jmény tvořícími spolu nominální grupu), jednak

volné (ostatní vztahy). Těsné syntaktické vztahy nemusí být označeny morfologickými prostředky, volné naproti tomu zpravidla bývají označeny pomocí partikulí nebo afixů. O gramatické kategorii pádu lze však mluvit jen v těch jazycích, kde jsou pomocí afixů označovány i těsné syntaktické vztahy. V tomto případě bývají ovšem stejným způsobem označovány i volné vztahy: vedle gramatických pádů (max. 3) disponují příslušné jazyky zpravidla větším nebo menším počtem (1—40) pádů lokálních. Poměry v řadě neindoevropských jazyků ostatně nasvědčují tomu, že označování volných syntaktických vztahů pomocí afixů je staršího data než označování těsných vztahů (§§ 4121—2). — Při úvahách o ide. pádovém systému je třeba vycházet z panchronického schématu pádových funkcí, jehož jednu osu tvoří protiklad lokálních vztahů inherence (I = = inessiv) a koherence (A = adessiv), druhou protiklad orientace pozitivní (směrování k) a negativní (vzdalování se od); třetí bod na ose IA představuje chybění lokálního vztahu (E = = essiv), na druhé ose pak neutrální orientace (klidová poloha):

E ⁺	E [°]	E ⁻
I ⁺	I [°]	I ⁻
A ⁺	A [°]	A ⁻

E⁺ — akuzativ I⁺ — direktiv A⁺ — dativ
 E[°] — nominativ I[°] — lokativ A[°] — sociativ-instrumentál
 E⁻ — genitiv I⁻ — partitiv A⁻ — ablativ

V žádném konkrétním ide. jazyce ovšem neodpovídají všem těmto devíti funkcím zvláštní pádové formy: často vykonává jedna forma 2—3 různé funkce, jindy se na jedné funkci podléjí dvě různé formy atp. Všechny tyto jevy představují důležité opěrné body při řešení otázky vzniku a vývoje ide. deklinace. — Panchronické schéma pádových funkcí nepočítá s existencí tzv. ergativu; v této souvislosti je třeba se vši rozhodností odmítnout domněnku o ergativní konstrukci protoindoevropské věty (§§ 416—4162).

42 Dalším důležitým krokem na cestě k osvětlení počátků indoevropské jmenné flexe je důkladná analýza pádových sufixů. — Suffixy gramatických pádů jsou charakterizovány přítomností elementů *s* a *m*. Sufix genitivu sg. je od původu totožný se sufixem nominativu sg. *-s*; diferenciací obou forem souvisí s polohou přízvuku v nominální grupě (teorie N. v. Wijka). Suffixy akuzativu sg. a pl. obsahují tentýž element *m*, rozšířené v plurálu o determinativ *s*. Sufix genitivu pl. je rekonstruovatelný v podobě *-ōm* (dlouhý *ō* vzniklo kontrakcí); konstitutivní složkou je tu spíše samohláska než *m*.

43 Suffixy lokálních pádů sg. obsahují elementy *i*, *H* a *t*. Pro lokativ sg. je charakteristické *i*; tzv. bezsufixové lokativy jsou od původu vlastní jen neutrálním *n*-kmenům. — Totéž *i* je obsaženo i v některých sufixech dativu sg. (ř. *i*, het. *i*, got. 0 apod.), kdežto jiné sufixy téhož pádu jsou patrně tvořeny pomocí *H'* (*-oH' > ř., lat. *-ō*, got. *-a*, lit. dial. *-uo* ap.) (§ 432). — Element *H'* ovšem sledujeme i v instrumentálu sg. (sti. *-ā*, *-i*, *-ū* atd.) — vedle **mi* a **bhi* (lit. *-mi*, arm. *-w* atd.). — Koncovka ablativů sg. *o*-kmenů (sti. *-āt*, stlat. *-ōd*, sl. *-a* atd.) vznikla kontrakcí tematického vokálu s elementem *H'ot*. Stranou přitom zůstávají hetitské ablativy, jejichž *-ts* patrně nepředstavuje oslabenou podobu sufixu **-tos* (lat. *-tus* atd.), nýbrž bude spíše produktem samostatného vývoje v hetitštině.

44 V lokálních pádech pl. sledujeme vesměs přípony struktury *CV* (*-s* nejspíše přidáno až dodatečně); Instrumentál pl. je tvořen pomocí přípon *mi*, *bhi* a *H'i* (*-*ōts* < *o* + *H'i* + *s*). — Pestřejší obraz skýtá dativ pl.: lat. *-bus* (atd.) obsahuje element **bho*, stind. *-bhyah* (atd.) vzniklo nejspíše přetvořením staršího *bhi* (jehož pokračováním je stir. *-b*), baltské a slovanské koncovky se nejspíše dají odvodit z **mu(s)*, kdežto původ gotského *-m* je nejasný. K tomu přistupuje ještě *si* (ř.) a *H'i* (ř. *-ois*, lat. *-īs*) (§ 442). — Dochované tvary lokativu pl. obsahují vesměs element *su*. — Při konfrontaci všech těchto *CV*-elementů vzniká otázka, zda se v ide. deklinaci neuplatnily ještě další elementy toho druhu — další kombinace souhlásek a samohlásek sledovaných v dosud analyzovaných tvarech (§ 444). — V úvahu přichází především *H'A* a *H'U*. První z nich je snad obsažen v hetitském dativu pl. (*-as*), druhý v hetitském akuzativu pl. (*-uš* — *s* původním *u* podle E. Benvenista !). Stopy elementu *H'U* lze sledovat i v ablativových a přízvukových pomě-

rech staroindických akuzativů pl. konsonantických kmenů. Zdá se, že tu splynuly dva pády: akuzativ pl. tvořený sufixem *-ns* a direktiv (I⁺) tvořený sufixem *H'u* (lokální pád !) (§ 4442). — Na druhé straně ovšem různé okolnosti (izolovaný výskyt některých elementů) nabádají k úvahám o sekundárním vzniku některých přípon lokálních pádů pl. Vedle řeckého *-si*, které nejspíše vzniklo přetvořením starého *-su*, půjde zejména o některé přípony obsahující *bh* a *m*: na jedné straně vzniklo snad *mi* kontaminací *bhi* a *mu*, na druhé straně bylo *bhi* přetvořeno v *bho* nebo v *bhyo*, a to zkřížením s elementem *H'o* (*H'A*) obsaženým v hetitském dativu pl., jakož i v ablativních formách *o*-kmenů (odtud spojení funkcí dativu a ablativu pl. v indoiráňštině a latině !) (§ 4452).

45 Východiskem dalších úvah o genezi ide. nominální flexe je konfrontace panchronického schématu s inventářem prvků vyplývajícím z analýzy ide. pádových koncevek. Zařazení těchto elementů do příslušných polí schématu dává zajímavý obraz: řada elementů se objevuje současně ve 2—3 polích, nejčastěji nad sebou, někdy i vedle sebe, příp. v obou číslech (sg.-pl.). Tuto skutečnost lze nejspíše vysvětlit jako důsledek prehistorických posunů v pádovém systému, vyvolaných tlakem gramatických pádů na pády lokální (E → I → A). Zároveň je třeba počítat s tím, že formální diferenciace pádů různé orientace (+ — 0) začala v řadě E, odtud pak se šířila do řad I a A, jakož i s tím, že vznik prvních pádových forem předcházal vzniku numeru (§ 4501) — Elementy vyskytující se současně ve 2—3 řadách byl tudíž převodně doma jen v nejhofejší z těchto řad (*i* v řadě I, stejně tak *su*, *mu* — § 4502). — Lze soudit, že také v ide. jazycích byly pomocí afixů zpočátku označovány jen volné syntaktické vztahy, a to pomocí sufixů struktury *CV* (= pronominálních kořenů). Současně existovaly i nominální tvary opatřené determinativy (*s*, *m*, *i* aj.); těmto elementům nepříslušela syntaktická funkce (neoznačovaly ani těsně, ani volné syntaktické vztahy), spíše měly funkci determiniční (formy určené — neurčené). Důležitým mezníkem ve vývoji protoindoevropského „systému“ nominálních tvarů (§ 4512) byl vznik kategorie numeru: funkce singulativu přitom zřejmě připadla nejen formě opatřené determinativem *s*, ale vůbec všem determinovaným formám. Semknutí forem opatřených determinativy (= singulativ) a forem s aglutinovaným *CV* v jednom systému mělo za následek distribuci determinovaných forem do funkcí E, I, A (§§ 4514—5):

	sg.		nonsg.		
E	<i>s</i>	<i>m</i>	0		
I	<i>i</i>	<i>t</i>	<i>HU</i>	<i>MU</i>	<i>SU</i>
A	<i>H</i>	<i>HA</i>	<i>BI</i>	<i>HI</i>	

V další fázi došlo k diferenciaci v řadě E — ke vzniku gramatických pádů a tím i k vlastnímu vzniku pádu jako gramatické kategorie. Singulativní forma s determinativem *m* byla adaptována do funkce E⁺ (akuzativ), kdežto forma na *-s* zůstala vyhrazena pro funkce E^o a E⁻, později formálně diferencovaná působením přízvuku (nominativ — genitiv); v tematické deklinaci ovšem nadále trvala homonymie těchto dvou funkcí (§ 4521). — Zvláštní forma genitivu pl. vznikla snad napodobením vztahu mezi nominativem a genitivem sg. (ještě v době před vznikem zvláštní formy pro nominativ pl.). Konečně byl odlišen akuzativ pl. od akuzativu sg., a to přidáním *s* (§ 4523). — Je třeba počítat s tím, že subsystém lokálních pádů zaostal za subsystémem pádů gramatických: řada I byla snad diferencována jen co do numeru, v řadě A trval ještě původní konfušní stav (§453). — Pro část ide. dialektů lze však přece jen počítat s jistou formální diferenciací v řadě I, a to tak, že *SU* bylo používáno převážně k označení funkce I^o, *M, U* k označení funkce I⁺. Současně probíhala i jakási distribuce pádových sufixů podle jednotlivých typů jmen: sufixy *SU* a *BI* byly rezervovány pro atematickou (konsonantickou) deklinaci, sufixy *M, U, H'I* pro deklinaci tematickou (srovn. např. lat. *-bus X -is*, sti. *-ešu*, *-ebhyah* zřejmě přenesené od zájmen ap. — §§ 4531—2) — Tlak gramatických pádů na pády lokální (přebírání sekundárních funkcí gramatickými pády) vedl v dalším sledu k radikálním změnám v subsystému lokálních pádů. Forma akuzativní (E⁺) převzala funkci I⁺ („direktiv“), genitivní forma (E⁻) funkci I⁻ („partitiv“). Původní formy inessivu byly zároveň posunuty do funkce A: formy *s -i*, *-mu*, *-su* tak převzaly funkci A⁺ (dativ), formy *s -t* funkce A⁻ (ablativ). Pouze formy vykonávající funkci I^o nebyly vystaveny vertikálnímu tlaku (E^o = nominativ !): odtud výskyt *-i* a *-su/si* jednak v tvarech lokativu, jednak dativu (§§ 4533—4). — Pro toto období musíme ovšem již počítat se značnou diferenciací ide. dialektů. V oblasti nominální flexe se tu rýsují čtyři nářeční oblasti (Ia, Ib, IIa, IIb): Nářečí skupiny I pro-

vedla ještě před velkými posuny v subsystému lokálních pádů svrchu zmíněnou diferenciaci lokativu a direktivu, v nářečích II naproti tomu k takové diferenciaci nedošlo. V nářečích skupiny *a* vyvolal element *t*, posunutý z funkce I do funkce A diferenciaci numeru v řadě A (v sg. *H'*, *H'o-t*, v pl. *H'o*, *bhi*, *H'i*), kdežto ve skupině *b* k takové diferenciaci předběžně nedošlo (*bhi* užíváno nadále bez rozlišení numeru atd. — § 4535). — Důležitým faktorem byla v dalším vývoji expanze formy genitivu-partitivu z pole I⁻ do pole A⁻ (ablativ). V nářečích skupiny *b* měla tato expanze za následek splnutí všech tří funkcí. Tím byla ovšem v řadě A vytvořena jakási přehrada mezi singulárem a plurálem (dosud nedostatečně diferencovanými), přičemž formy *s bhi* se octly na obou jejich stranách! V nářečích skupiny *a*, kde řada A byla již diferencována co do numeru, probíhal vývoj v obou číslech rozdílně: v plurálu došlo ke zkrácení elementů *H'o* a *bhi* (→ společná forma dativu a ablativu: sti. *-bhyah*, lat. *-bus* atd.), v singuláru naproti tomu pronikla do pole A⁻ forma genitivu-partitivu. V tematické deklinaci ovšem ablativ tomuto tlaku odolal, nejspíše proto, že tu ještě přezívala homonymie gen. = nom.; tatáž příčina patrně vedle v nářečí Ib (balt., slov.) k tomu, že všechny tři negativně orientované funkce převzala v singuláru původní forma ablativní (§§ 4536—7). — Při konečném utváření subsystému lokálních pádů hrála prvořadou úlohu forma lokativu pl. V nářečích skupiny II, kde nebyla v dřívějších vývojových fázích rezervována zvláštní forma pro funkci I^o (pl.), chyběla tak základní podmínka pro paradigmaticizaci forem lokativu sg. (prokazatelně existujících v rudimentární podobě). V konečném sledu splývají tu všude funkce I^o a A^o. Zato v nářečích skupiny I měla existence zvláštní formy pro lokativ pl. za následek jednak paradigmaticizaci forem lokativu sg., jednak vyhrazení zvláštních forem pro funkci A^o (instrumentál obou čísel), tím pak i konečnou diferenciaci řady A (kdežto v nářečích skupiny II funkce A^o vesměs formálně splývá se sousedními funkcemi — §§ 4538—9). — Z pozdějších morfologických procesů, zasáhnuvších ve větší nebo menší míře všechny ide. dialekty, si zaslouží zvláštní zmínky: 1° Přidávání elementu *-s* k příponám plurálních pádů; východiskem této innovace je nejspíše akuzativ pl. (§ 4541). 2° Pronikání zájmených koncovek do jmenné deklinace; tak byla přejata zájmenná koncovka **-osyo* (aby se odstranila nežádoucí homonymie nominativu a genitivu v tematické deklinaci), koncovka **-oisu* (místo *-oH'u?*), koncovka **-oi* ap. (§ 4542). 3° Vzájemné působení tematické a atematické deklinace. — Z nářeční skupiny Ia vzešly indoíránské jazyky. Vedle zmíněných již procesů je tu třeba počítat s formální diferenciací dativu a lokativu sg. (nejprve vznikla nová dativní koncovka tematických útvarů spojením *-aH' + -ai* → *-āi*, analogickou proporcí pak dativní přípona atematických útvarů *-ai*), dále s přejetím zájmenné koncovky **-aibhyas* (místo nepohodlného *-amus?*), konečně pak s jistou přestavbou systému pádových funkcí, způsobenou tím, že instrumentál začal vykonávat funkci „ergativu“ (§ 4551). — Z nářeční skupiny Ib vzešly baltéské a slovanské jazyky. Zvláštní zmínky si zde zaslouží mj. přetvoření sufixu *bhi* v *mi*, zřejmě působením sufixu *mu(s)*; singulární a plurální přípony byly pak rozlišeny kvantitou (*mi* — *mī*). Pro litevštinu je obzvláště charakteristické sekundární přetvoření všech lokativních forem, jakož i vznik nových lokálních pádů (vlivem ugrofinského adstrátu?). Co se týče pozdějšího vývoje ve slovanských jazycích, odkazujeme na práce F. V. Mareše a H. Schelesnikera (k některým tvrzením tohoto druhého autora máme ovšem z hlediska naší teorie velmi vážné výhrady! — §§ 4555—45552). — Z nářečí IIb vzešla řečtina — staroindoevropský jazyk s podivuhodně jednoduchým pádovým systémem. K tomu, co zde bylo o genezi tohoto systému porůznu řečeno, zbývá dodat jen málo. Nedostatečnou formální diferenciací v řadě A (co do numeru i co do orientace) vysvětlíme zajímavý fakt, že sufix *bhi* v řečtině vypadl ze systému pádových koncovek a vyskytuje se pouze v neparadigmatických formách (§ 4552). — Z nářeční skupiny IIa vzešly jazyky italské a germánské. Systém plurálních pádů tu skýtá naprosto jednotný obraz: funkce I^o, A⁻, A^o, A⁺ tu vykonává jediná forma — v latině *-bus* (vzešlé z kontaminace *H'o* a *bhi*), resp. *-is*, v germánských jazycích *-m*, v němž snad morfologicky i foneticky splynulo několik různých sufixů (*mu* > *m*, *bhi* → *mī* > *m*, *mu* + *H'o* → *mo* > *m?*). Stejnou tendenci lze pozorovat i v singuláru, a to zejména u tematické deklinace (stav v klasické latině, gotštině aj.). U konsonantické deklinace zůstává v latině většinou odlišen dativ sg., ostatní tři funkce splývají (zajímavý vývoj!) (§§ 4553—4). — Rovněž hetitština vzešla nejspíše z nářeční skupiny IIa. Vývoj její deklinace je ovšem charakterizován celou řadou zvláštností. Expanze genitivní formy do pole A⁻ neměla za následek eliminaci ablativní formy, nýbrž vyvolala vznik nové koncovky: *-os + -(H')ot* → *-ots* (het. *-az* atd.). Napodobením vztahu mezi I⁻ a A⁻ vznikla pak nová forma pro A^o (*-as* : *-als* = *-i* : *-it*). V plurálu splynuly — podobně jako v italských a germánských jazycích — funkce I^o, A⁻, A^o, A⁺, jež všechny připadly formě s koncovkou *-H'o-s*. Zcela ojedinělým zjevem zůstává ovšem obrácený směr posunů v subsystému plurálních pádů: forma direktivu (*-H'u-s*) převzala (tlačena formou dativní?) funkci E⁺ (akuzativ pl.), forma na *-H'o-s* nejen funkci I⁻, ale z největší části i funkci E⁻ (genitiv pl.)! (§§ 4556—45562).

46 Nenominativní formy duálu vznikly několikerým způsobem. Jen menšina z nich obsahuje element H^wA (H^wI): av. $-a < *-\bar{a}s < -a-H^w-s$, ř. $-oi(i)n < *oi-H^wi$. Ostatní patrně vznikly obměněním nebo prostou adaptací forem původně plurálních: indoír. $-bhya$, sl. $-ma$ vznikly přetvořením plurálních přípon podle vzoru nominativu duálu (indoír. $-\bar{a}/\bar{a}u$, sl. $-a$), sti. $-oh$, sl. $-u < *-\text{ous} < o + H'u(+s)$ (v plurálu nastoupilo na jeho místo $*oi-su$, přenesené z pronomi-nální flexe).

47 Deklince jmen neživotného rodu se v počátečních fázích patrně vyvíjela samostatně, do značné míry nezávisle na deklinaci životných. Rozdíly vyplývaly jednak z chybění kategorie numeru u neživotných, jednak z toho, že u neživotných jmen nebyla zpočátku pocítována potřeba formálně odlišit objekt od subjektu věty. S tím souvisela jiná distribuce determinativů: s a m nehrály v primitivní deklinaci neživotných žádnou roli, i bylo využito jako znak essivu (nacházíme je v nom.-ak. heteroklitických jmen, ale také v nom.-ak. pl. neuter v indoíránštině a hetitštině!) atp. O tendenci k vytvoření zvláštní deklinace neživotných jmen svědčí — jak se zdá — tzv. heteroklitické útvary: determinativy r , i byly adaptovány jako znak funkce E, determinativ n jako znak funkce I (srovn. bezsufixové lokativy n -kmenů!). Dříve než se deklince neživotných mohla rozvinout jako samostatný typ, podlehla vlivu tehdy již vyvinutější deklinace životných jmen. Odtud shoda ve tvorbě pádů ide. maskulin a neuter (s výjimkou nominativů-akuzativů všech čísel).

V

Teorie o vzniku jmenné flexe nastíněná v předcházející kapitole umožňuje nový přístup k otázkám souvisejícím s flexí osobních zájmen; zájmenná flexe vznikla totiž podle shodného mínění většiny lingvistů později než flexe nominální.

51 Vznik duálních forem osobních zájmen (35) lze časově zařadit ještě před započetí třetí fáze ve vývoji kategorie osoby, tj. před diferenciaci konkrétních a nekonkrétních forem.

52 První krok ve vývoji flexe osobních zájmen se podstatně lišil od počátků jmenné deklinace: spočíval ve vzniku zvláštních emfatických forem jednotlivých personalií. Pro tuto funkci byla vyhrazena jedna ze synonymních (nebo téměř synonymních) forem; s existencí synonymních forem je třeba počítat u všech protoindoevropských osobních zájmen, zvláště pak u zájmen 1. osoby, kde záhy docházelo ke stírání významových rozdílů mezi exkluzivními a inkluzivními formami! Jako emfatické formy (= nominativy) duálu snad fungovala spojení krátkých zájmen-ných tvarů s číslovkou $2'$.

53 Nejstarší vrstvu pádových forem ide. personalií tvoří pády s koncovkami obsahujícími $*bh$ (resp. $*gh$) a $*t$. Tyto sufiky byly patrně přejaty z nominální flexe ještě v době před formální diferenciací v poli A, v době, kdy t ještě nebylo posunuto do funkce A⁻ (odtud výskyt přípon odvozených od bhi v obou číslech, a to i těch jazycích, kde se v nominální flexi s nepřetvořeným bhi vůbec nesetkáváme — v latině, baltštině a slovanštině!). K přenášení nominálních přípon do pronominální flexe ovšem v této fázi došlo pouze v části ide. dialektů (indoír., ital., balt., slov., snad i anatol.). — Spojením sufiků bhi a t s neemfatickými formami osobních zájmen vznikly emfatické formy adessivu a inessivu; vedle toho však byly nadále užívány bezsufixové (= neemfatické) formy bez rozdílů ve funkcích E, I, A (zde snad pramení rozdíl mezi samostatnými a enklitickými formami osobních zájmen). — Není vyloučeno, že již v této fázi přešly do pronominální flexe i jiné nominální přípony (mu); struktura příslušných tvarů (sl. $nam\tau$ ap.) však znesnadňuje řešení této otázky. — Téměř současně snad došlo i k formální diferenciaci v řadě E — patrně podle vzoru nominální flexe, ale s použitím jiných formálních prostředků. Genitivní formy osobních zájmen vznikly — podobně jako genitivní demonstrativ ($TA-SYA$, $TA-GA$ ap.) — skládáním zájmených kořenů (M_2A-NA , $TA-WA$ ap. — § 533). — Pro funkci E⁺ (akuzativ) byla naproti tomu vyhrazena jedna z neemfatických forem, ostatním těmto formám pak případly funkce v řadách I a A (§ 534). — Poněkud jinak proběhla diferenciacie gramatických pádů v předřectině, předgermánštině a předanatolštině. Řecké genitivní formy osobních zájmen představují — jak se zdá — spojení příslušných základů s pronominálním kořenem SA (nebo SYA) obsaženým též v genitivních formách demonstrativ. Společný rys všech tří jmenovaných ide. dialektů představuje vtělení většího počtu forem složených s GA do paradigmatu osobních zájmen sg. (kdežto v ostatních ide. jazycích byla takto paradigmaticizována jediná forma — nominativ 1. sg.): v germánských jazycích byly tyto formy adaptovány do funkce E⁺ (akuzativ sg.), v hetitštině je nacházíme jak v akuzativu, tak i v nominativu, v řečtině fungují jako emfatické

varianty všech singulárních pádů. Společná všem třem dialektům je také adaptace variant se samohláskou *u* do funkce akuzativu sg.: het. *tug(a)* ap., dor. *tu*, got. *þuk* (§ 535). — Také v zájmené flexi je třeba počítat s tlakem gramatických pádů na pády lokální a s podobnými posuny jako v nominální flexi. Značná část historicky doložených forem lokálních pádů personálií vznikla ovšem druhotně — napodobením obdobných forem nominálních (§ 536).

54 Pozornosti si zaslouží také některé pozdější procesy, přispívající k dotvoření paradigmát osobních zájmen v ide. jazycích: úpravy koncovek nominativu, dativu, akuzativu ap., vznik jednoduchých forem nominativu du. v germánštině a baltštině a nahrazení původních genitivních forem novotvarem odvozenými od possessiv. V germánských jazycích měl vznik těchto nových genitivů za následek posunutí staré genitivní formy (patrně totožné s řeckými genitivy) do funkce A (dativ sg.: got. *mis* ap.).

VI

Konfrontace výskytu jednotlivých morfologických elementů v ide. nominální, pronominální a verbální flexi skýtá v mnohém směru zajímavý obraz:

61 Co se týče pronominálních kořenů (*CV*), lze konstatovat zejména nerovnoměrné zatížení jednotlivých pie. konsonantů, dále pak to, že pro funkci elementu struktury *CV* je v oblasti kategorií osoby a čísla směrodatná konsonantická složka (*C*), v oblasti kategorie pádu naproti tomu vokalická složka (*V*). Výjimečným zjevem zůstává homonymie, tj. současné užívání téhož elementu v oblastech kategorií osoby a pádu (shledáváme pouze jediný evidentní případ toho druhu: $H'A \sim HA$).

62 Do kategorie determinativů počítáme vedle *s*, *m*, *t* (= determinativy v užším smyslu slova) i některé elementy, jimž příslušela již od počátku specifická funkce. Determinativ $H'(H)$ může být pokládán za konjektivní element („s, a“); od tohoto elementárního významu lze odvodit poměrně snadno jeho pozdější funkce: tvoření adessivu (sociativu-instrumentálu), kolektiv a feminin. Suffixy \bar{a} , \bar{i} vznikly posunutím hranice morfémů po zániku laryngál ($A, I + H > \bar{a}, \bar{i}$; samohláska patřila původně kořenu!). Paralelní výskyt feminin \bar{a} - a \bar{e} -kmenových (latina, baltština) ukazuje na původní kolísání kvality laryngálního determinativu (irrelevanci rozdílu $H : H'$). — K determinativům patří též elementy *i*, *r*, vyskytující se jak v nominální, tak i ve verbální flexi („primární“ osobní přípony). S determinativem *r* není patrně totožné *r* obsažené v suffixech tvořících kolektiva.

63 Podobně též *nt*-elementy jsou patrně různého původu; z morfologického hlediska může jít o spojení dvou pronominálních kořenů ($NA + TA$) nebo o jednoduchý kořen NTA (srovn. $SMA, SYA!$).

64 Chronologická rekapitulace: Počátky slovesné flexe je třeba klást před diferenciaci 2. a 3. osoby a před diferenciaci singuláru a plurálu. Kategorie čísla má své počátky u personálií (opozice *ind.* : *neind.*), odtud se rozšířila k demonstrativům a ke jménům. Kategorie pádu vznikla naopak u jmen, odtud se rozšířila k demonstrativům a pak i k personáliím. Pádové formy jmen vznikaly ještě před redukcí samohlásek způsobenou přízvukem (= ablaut), pádové formy zájmen teprve v době předredukční.